

Ανάλυση Πολιτικού Λόγου

Ενότητα 1η: Εισαγωγή

Γιάννης Σταυρακάκης, Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Περιεχόμενα ενότητας

1. Αντικείμενο του μαθήματος: το επιστημονικό πεδίο της Ανάλυσης Πολιτικού Λόγου.
2. Άξονες του μαθήματος.

Σκοποί ενότητας

- Ορισμός του αντικειμένου του μαθήματος .
- Η ανάλυση ως επιστημονική μέθοδος.
- Η έννοια του λόγου και η Ανάλυση Λόγου.
- Μια χρήσιμη διάκριση: η πολιτική και το Πολιτικό.

Σκοποί του μαθήματος

- Το μάθημα επιχειρεί να εκθέσει με σαφήνεια τις συνθήκες εμφάνισης, τις επιστημολογικές και εννοιολογικές προϋποθέσεις και τη μεθοδολογική συγκρότηση ενός σχετικά νεοεμφανιζόμενου αντικειμένου της πολιτικής επιστήμης: της ανάλυσης του πολιτικού λόγου.
- Παράλληλα, μέσα από την διερεύνηση συγκεκριμένων εμπειρικών παραδειγμάτων, αποτιμά την συμβολή της συγκεκριμένης προσέγγισης στην επαρκέστερη ερμηνεία των πολιτικών φαινομένων.

Άξονες του μαθήματος (1)

- 1. Από την «ιδεολογία» στον «πολιτικό λόγο».** Μετά από μια συνοπτική παρουσίαση του νεωτερικού εγχειρήματος της κριτικής της ιδεολογίας, κεντρικό βάρος θα δοθεί στα αδιέξοδα που αντιμετωπίζει αυτό σήμερα και στον τρόπο με τον οποίο το επιστημονικό παράδειγμα της «κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας» θέτει στο επίκεντρο των σχετικών κριτικών προσεγγίσεων την έννοια του λόγου (discourse/discours/diskurs).
- 2. Επιστημολογικό και εννοιολογικό πλαίσιο μιας πολιτικής θεωρίας του λόγου.** Στην ενότητα αυτή γίνεται αναφορά στις κυριότερες παραδόσεις του στοχασμού από τις οποίες αντλεί η θεωρία και η «ανάλυση του λόγου». Ειδικότερα, εξετάζονται συνοπτικά το έργο του Φερντινάν ντε Σωσύρ [Ferdinand de Saussure] και η δομική γλωσσολογία, καθώς και η σημειολογική προσέγγιση του Ρολάν Μπαρτ [Roland Barthes].

Άξονες του μαθήματος (2)

- 3. Μέθοδος και στρατηγικές εμπειρικής ανάλυσης.** Με κέντρο βάρους το έργο των Ερνέστο Λακλάου [Ernesto Laclau] και Σαντάλ Μουφ [Chantal Mouffe], σκιαγραφείται η μεθοδολογία και οι τεχνικές ανάλυσης του πολιτικού λόγου, όπως αναπτύσσονται ιδίως στο πλαίσιο της λεγόμενης «Σχολής του Έσεξ». Κατόπιν, αξιολογείται η αποτελεσματικότητα της προσέγγισης αυτής σε μια σειρά από εμπειρικές αναλύσεις. Ειδικότερα, θα εξεταστούν ο πολιτικός λόγος της οικολογίας, ο λόγος του λαϊκισμού, η εθνική ταυτότητα, κλπ. Τέλος, αδρογραφούνται τα «όρια του λόγου» και η ανάγκη εμπλουτισμού της θεωρίας του λόγου με εργαλεία ικανά να συλλάβουν τις συναισθηματικές διαστάσεις των διαδικασιών πολιτικής ταύτισης, εργαλεία σαν κι αυτά που προσφέρει ο ψυχαναλυτικός στοχασμός.

Ανάλυση πολιτικού λόγου

Λέξη προς λέξη ανάλυση του τίτλου του μαθήματος.

- 1) Ανάλυση.
- 2) Λόγος.
- 3) Πολιτική και Πολιτικό.

Ανάλυση

Στο επιστημονικό συγκείμενο της Ανάλυσης Λόγου, η «ανάλυση» έχει την εξής σημασία:

1. Είναι μια επιστημονική μέθοδος σύλληψης, χαρτογράφησης και ερμηνείας των μηχανισμών που εξηγούν πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα.
2. Δεν αποτελεί μια απλή τεχνική «εφαρμογή»: έχει φιλοσοφικές προϋποθέσεις και επιστρατεύει σύνθετα θεωρητικά μοντέλα.
3. Αφετηρία της η διάθεση αμφισβήτησης του δεδομένου, η καχυποψία απέναντι σε ό,τι προβάλλεται ως αυτονόητο: συνιστά κριτική μέθοδο.

«Όλες οι προσεγγίσεις της ανάλυσης λόγου[...] δεν αποτελούν απλώς μια μέθοδο ανάλυσης δεδομένων, αλλά ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό σύνολο» (Phillips & Jorgensen, 2009: 22).

Λόγος

- Συνήθης σύλληψη του λόγου:
 - Μέσο επικοινωνίας νοημάτων.
 - Απλή αντανάκλαση ή πιστή αναπαράσταση της πραγματικότητας.
- Η οπτική της Ανάλυσης Λόγου είναι διαφορετική:
 - Ο λόγος, η γλώσσα, συμμετέχει ενεργά στη νοηματοδότηση της ανθρώπινης πραγματικότητας, ενέχεται δυναμικά στην κατασκευή της.

Η επιτελεστική διάσταση του λόγου

- Ο λόγος δεν αντανακλά απλώς, αλλά παράγει νόημα, διαθέτει επιτελεστική διάσταση, έχει υλικές συνέπειες.
- Για παράδειγμα, μέσω του λόγου μπορεί να προκύψει κάποια δέσμευση:
 - «ο λόγος μου συμβόλαιο», «σου δίνω το λόγο μου».
 - Στο πλαίσιο μιας τελετής πολιτικού γάμου, η απόκριση «δέχομαι» συνεπάγεται συγκεκριμένες νομικές, κοινωνικές και άλλες ευθύνες και συνέπειες.
- Αυτή η διάσταση έχει αναπτυχθεί μέσω της έννοιας του «ομιλιακού ενεργήματος» [speech act] που εισήγαγε ο Όστιν [J.L. Austin] (Austin, 2003).

Λόγος και πραγματικότητα

- Ο λόγος συμμετέχει ενεργά στην παραγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας. Η πραγματικότητα δεν έχει από μόνη της κάποιο νόημα, αλλά αποκτά νόημα (και) μέσω του λόγου.
- Το νόημα αυτό δεν είναι μοναδικό ή δεδομένο. Δεν υπάρχει από πριν, δεν είναι «αντικειμενικό».

Η πολιτική διάσταση

- Επειδή το νόημα δεν είναι μοναδικό, υπεισέρχεται η διάσταση της πολιτικής: η πολιτική ενέχει την διαφορά, τον ανταγωνισμό και περιλαμβάνει διαδικασίες επίλυσης/απόφασης.
- Ο καθορισμός του νοήματος είναι μια πολιτική διαδικασία, καθώς η εδραίωση μιας νοηματοδότησης προϋποθέτει τον αποκλεισμό άλλων εναλλακτικών νοηματοδοτήσεων.

Διάκριση πολιτικής και Πολιτικού

Η πολιτική

- Το θεσμικό πεδίο πραγμάτευσης και λήψης αποφάσεων (πχ Βουλή, κόμματα, εκλογές, κτλ). Το πεδίο του θεσμισμένου πολιτικού νοήματος (κομματικές ιδεολογίες, προεκλογικά μανιφέστα, κτλ.).
- Αποτελεί ένα καθορισμένο υποσύστημα της κοινωνικής ολότητας (μαζί με άλλα υποσυστήματα: δίκαιο, πολιτισμό, οικογένεια, κτλ.).
- Έχει ιστορικά συγκεκριμένη μορφή (πχ κοινοβουλευτική δημοκρατία).

Το Πολιτικό

- Ευρύτερο πεδίο από την πολιτική: αφορά διαδικασίες που αρχικά/τυπικά θεωρούνται μη πολιτικές, όμως έχουν πολιτικά αποτελέσματα και εν τέλει μπορούν να αναγνωριστούν ως πολιτικές.
- Μια προσέγγιση που λαμβάνει σοβαρά υπόψη το πολιτικό, εξετάζει γιατί κάποια ζητήματα θεωρούνται πολιτικά και κάποια όχι και αναζητεί τους μηχανισμούς που τα καθιστούν τέτοια.
- Μια ρήξη στο επίπεδο του πολιτικού μπορεί να ανασυνθέσει το πεδίο της πολιτικής.

Μια περιγραφή του Πολιτικού

«Το πολιτικό δε μπορεί να αναχθεί σε ένα συγκεκριμένο τύπο θεσμών ή να θεωρηθεί ως μια ξεχωριστή σφαίρα ή ένα ιδιαίτερο επίπεδο της κοινωνίας. Θα πρέπει να ερμηνευθεί ως μια διάσταση που ενυπάρχει σε κάθε ανθρώπινη κοινωνία και η οποία καθορίζει την ίδια μας την οντολογική συνθήκη» (Mouffe, 1993: 3).

Παράδειγμα της διάκρισης

- Η σχέση των δύο φύλων

Στις δυτικές κοινωνίες οι σχέσεις των δύο φύλων δεν θεωρούνταν ανέκαθεν (και) πολιτικές σχέσεις. Μέσα από διαδικασίες εκτός της θεσμικής πολιτικής και τις διεκδικήσεις πχ του φεμινιστικού κινήματος αποτελούν πλέον πολιτικό ζήτημα. Οι διαδικασίες αυτές έλαβαν χώρα σ' αυτό που ονομάζεται πεδίο του πολιτικού. Μέσω της πολιτικής πάλης υπήρξε ένα πέρασμα από το πολιτικό (από μια κοινωνική σχέση που δεν είχε πολιτικά χαρακτηριστικά αλλά έλαβε ανταγωνιστικό χαρακτήρα) στην πολιτική.

Πεδία της ανάλυσης πολιτικού λόγου

- Το προφανές αντικείμενο αφορά το πεδίο της πολιτικής: ενδιαφερόμαστε για θέματα όπως η ανάλυση της ομιλίας ενός πολιτικού στο κοινοβούλιο, αποφάσεις συνεδρίων των κομμάτων, κτλ.
- Μια άλλη, όμως, εξίσου κρίσιμη διάσταση είναι η ενασχόληση με τον εντοπισμό μηχανισμών πολιτικοποίησης ή/και αποπολιτικοποίησης, με την εδραίωση και την αμφισβήτηση του αυτονόητου στις κοινωνικές διαδράσεις.

Η διάδοση της ανάλυσης λόγου

«Η έννοια του λόγου παίζει έναν ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο στη σύγχρονη κοινωνική επιστήμη. Παρόλο που πρωτοεμφανίστηκε σε κλάδους όπως η γλωσσολογία και η σημειωτική, η ανάλυση λόγου έχει επεκταθεί σε πολλούς τομείς των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Μελετητές οι οποίοι απασχολούνται σε ποικίλους πανεπιστημιακούς κλάδους [...] έχουν χρησιμοποιήσει την έννοια του λόγου για να ορίσουν και να εξηγήσουν προβλήματα στα αντίστοιχα ερευνητικά πεδία τους» (Howarth, 2008: 11).

Διαδικτυακά Βοηθήματα (1)

1. Ιστοσελίδα του Δικτύου Ανάλυσης Πολιτικού Λόγου της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης (ερευνητικές πηγές, κείμενα εργασίας, σχετικοί σύνδεσμοι):
www.discourse-analysis.gr
2. Ιστοσελίδα του Πανευρωπαϊκού Δικτύου Ανάλυσης Λόγου:
www.discourseanalysis.net
3. Παρατηρητήριο για τον λαϊκιστικό λόγο και τη δημοκρατία (ερευνητικό πρόγραμμα POPULISMUS):
www.populismus.gr

Διαδικτυακά Βοηθήματα (2)

Σχετικές μεταπτυχιακές διπλωματικές εργασίες από το καταθετήριο του ΑΠΘ:

Κατσαμπέκης, Γιώργος, «Λαϊκισμός και μεταδημοκρατία: ο πολιτικός λόγος του ΣΥΡΙΖΑ 2004-2009» (2009).

<http://invenio.lib.auth.gr/record/113303/files/Diplomatiki%20%20Populism%20%26%20Post-democracy%20%28Katsampekis%20Giorgos%29.pdf>

Εξαδακτύλου, Παυλίνα, «Η διαχείριση της οικονομικής κρίσης στον πολιτικό λόγο των κομμάτων: η επίκληση του εξωτερικού παράγοντα» (2011).

<http://invenio.lib.auth.gr/record/128284/files/GRI-2012-7810.pdf>

Παπαστάθης, Κώστας, «Πολιτική και θρησκεία: ο λόγος της εκκοσμίκευσης και η Εκκλησία της Ελλάδος» (2008).

<http://invenio.lib.auth.gr/record/115177/files/GRI-2010-4524.pdf>

Βιβλιογραφία

1. Austin, J. (2003) *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*, μτφρ. Α. Μπίστης, Αθήνα: Εστία.
2. Howarth, D. (2008) *Η έννοια του λόγου*, μτφρ. Σ. Καναούτη, Αθήνα: Πολύτροπον.
3. Mouffe, Ch. (1993) *The Return Of The Political*, Λονδίνο: Verso.
4. Phillips, L. & Jorgensen, M.W. (2009) *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και μέθοδος*, μτφρ. Α. Κιουπκιολής, Αθήνα: Παπαζήσης.
5. Potter, J. & Wetherell, M. (2009) *Λόγος και κοινωνική ψυχολογία*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
6. Δοξιάδης, Κ. (2008) *Ανάλυση λόγου: Κοινωνικο-φιλοσοφική θεμελίωση*, Αθήνα: Πλέθρον.
7. Σταυρακάκης, Γ. (2008) *Ο Λακάν και το πολιτικό*, μτφρ. Α. Κιουπκιολής, Αθήνα: Ψυχογιός.

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γιώργος Μαριάς
Θεσσαλονίκη, Χειμερινό Εξάμηνο 2013-2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

